

Het mag meer ons zijn

“Ik hoef niet naast hem te zitten van mijn ouders”, “wat is hier het nut van?”, “ik bepaal zelf wel wat goed voor me is”, “ik heb geen zin dus ik doe het niet”, “het is maar een prank hoor”, “eigen schuld en had je maar niet moeten snitchen”, “mijn ouders vinden dat ik de les niet in hoef te halen”.

Dit themanummer gaat over groepsdynamisch werken in het onderwijs. De auteurs begeleiden veel scholen op het gebied van groepsdynamisch werken. Zij constateren dat de gezamenlijkheid in de scholen onder druk staat. Zij pleiten, in reactie op bovenstaande uitspraken, dat ‘het meer ons mag zijn’. In onderstaand artikel belichten zij de door- geslagen individualisering zowel vanuit het perspectief van de (LO-)leraar als vanuit een schoolbreed perspectief. | Ivo

Dokman, Bruno Oldeboom, Hanneke Visser-van Balen en Roel van Beusekom

Introductie

De afgelopen jaren zijn hectisch geweest voor het onderwijs. De coronapandemie en de lockdowns hebben impact gehad op de professionals in scholen en uiteraard op de leerlingen. Vaak wordt de coronapandemie niet als de oorzaak genoemd, maar heeft deze wel als ‘versneller’ of ‘uitlokker’ gewerkt bij processen die ook al lang vóór corona gaande waren.

Scholen melden dat ‘de maatschappij steeds individualistischer wordt’, ‘leerlingen en ouders gedragen zich steeds meer als klant die koning is’ en ‘het voelt niet meer samen’. Grote zorgen worden geuit over groepen leerlingen, maar ook over schoolteams. Het gedrag dat bij de leerlingen wordt gezien, zien reflecterende schoolteams namelijk in een aantal opzichten ook in hun eigen team terug. En dat maakt het geheel complexer en nog uitdagender.

Het welbevinden van leerlingen en de schoolprestaties staan op allerlei manieren onder druk. Jolles (2022) geeft aan dat het sociale brein van de adolescent ‘op stilstand is gezet’. Dat heeft geleid tot allerlei problemen in de scholen. Die problemen variëren van vragen over kleine, maar voortdurende incidenten in de klas, tot aan grote incidenten met machteloosheid van leraren tot gevolg. Uit gesprekken met leraren, schoolteams en directies blijkt dat er vaak sprake is van veel onrust in klassen, neerslachtigheid bij leerlingen, prestatiedruk, beperkte concentratie bij leerlingen en van opstandig gedrag. Leerlingen hebben moeite om zich aan de schoolregels te houden, tot goede leerprestaties

te komen, afspraken na te komen, samen te werken en rekening te houden met medeleerlingen, de leraren en de schoolleiding.

Dominante sociale normen en ongewenste effecten

In het groepsdynamisch werken zijn wij, vanuit de observatie van concreet gedrag, op zoek naar dominante sociale normen in een groep. Wij maken een analyse van symptomen, ongewenste effecten en gedragingen, wie welke rol speelt en waarom. Onder een sociale norm verstaan wij een ongeschreven regel die effect heeft op het individuele handelen van groepsleden.

Het effect van een dominante sociale norm op het gedrag van een groep en/of de individuele groepsleden kan groot zijn. Sommige leerlingen kunnen, tegen allerlei verwachtingen in, opvallend storend gedrag vertonen als zij onder invloed staan van die dominante norm. Meestal ontstaat een dominante sociale norm onder invloed van een normdrager en zijn of haar invloedrijke subgroep (Dokman et al., 2018).

Vier vaak voorkomende normen

De laatste twee jaar valt op dat er vier dominante sociale normen steeds vaker aan de orde zijn. Dit speelt niet in elke stad, dorp, wijk of school even sterk, maar er is een trend waarin steeds vaker één van onderstaande normen de boventoon voert. Wij lichten deze vier normen hieronder toe:

1 'Ik bepaal voor ons'. Kenmerkend voor deze dominante sociale norm is dat er vaak één sterke normdrager is die aan de rest van de klas voorschrijft wat wel of niet hoort of gepast is in de les, in de richting van elkaar, de leraar of school. Bij 'ik bepaal voor ons' kan het verschil en effect tussen betrokken leraren groot zijn. Dit hangt af van de mate waarin de normdrager geïnteresseerd is in het vak dat de leraar geeft, wie de leraar als persoon is en of hij/zij zin heeft in de les. Dat kan dus heel positief uitpakken. De normdrager bepaalt dan of de les leuk of interessant is en daarom

doet de rest van de klas ook goed mee. Het tegenovergestelde kan ook waar zijn je kunt als leraar in een strijd belanden over invloed en macht. Dit wordt vaak direct zichtbaar en voelbaar in de gezagsdimensie van de relatie tussen leraar en de groep (Oldeboom et al., 2022).

2 'Ik maak het zelf uit'. Deze norm zien wij op dit moment veel terug in klassen van het voortgezet onderwijs en met name in de bovenbouw van havo en vwo. Ogenscheinlijk luisteren de leerlingen naar de uitleg en instructie, maar ze gaan voornamelijk hun eigen gang. Ze

verstoren dan de les niet openlijk, maar doen ook niet wat de bedoeling is. Ze doen de opdrachten half, zetten de opdrachten naar hun eigen hand, geven er hun eigen draai aan of pakken hun telefoon erbij. Ze beroepen zich op 'eigen verantwoordelijkheid' (en dit is vaak ook de boodschap vanuit school en thuis), maar in feite maken ze zelf uit of en hoe ze de instructies opvolgen en wel of niet deelnemen aan de les.

3 'Zie mij'. Het draait bij deze norm om aandacht om de aandacht. Dat kan onderling tussen leerlingen

plaatsvinden of ten opzichte van de leraar. Wij zien deze sociale norm met name in het primair onderwijs en in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Kenmerkend daarbij is voortdurend door elkaar heen praten, op elkaar reageren, ongeduld en vragen om aandacht van de leraar. Dat gaat soms gepaard met een korte concentratieboog. Andere vormen van aandacht vragen zijn allerlei vage klachten en blessures. Sommige leraren ervaren een doorlopend appel om medelijden te hebben.

- 4 'Scoren ten koste van de ander'. Dit zien en horen wij op de volgende manieren terug: grapjes maken en daarbij te lang doorgaan, zonder na te denken wat het voor een ander of voor een groep als geheel betekent, snel grove taal uitslaan om in het vizier van klasgenoten te komen of de leraar voor schut proberen te zetten.

Méér dan voor corona horen wij dat de uitdaging in het omgaan met deze sociale normen groter wordt. Het is niet meer een individuele leerling of subgroep die een bepaalde norm

uitdraagt, maar een hele klas. En het is niet één enkele klas in de school, maar het zijn meerdere klassen in de school.

Net als veel leraren en schoolleiders maken wij ons zorgen over de ongewenste effecten van deze normen. De gezamenlijkheid in een klas wordt minder en het gezag van de leraar en de schoolleiding komt onder druk te staan. De leraar en de klasgenoten lijken de vrijheid en autonomie van individuele leerlingen vooral 'in de weg te staan'.

Waarom een onsje meer wij?

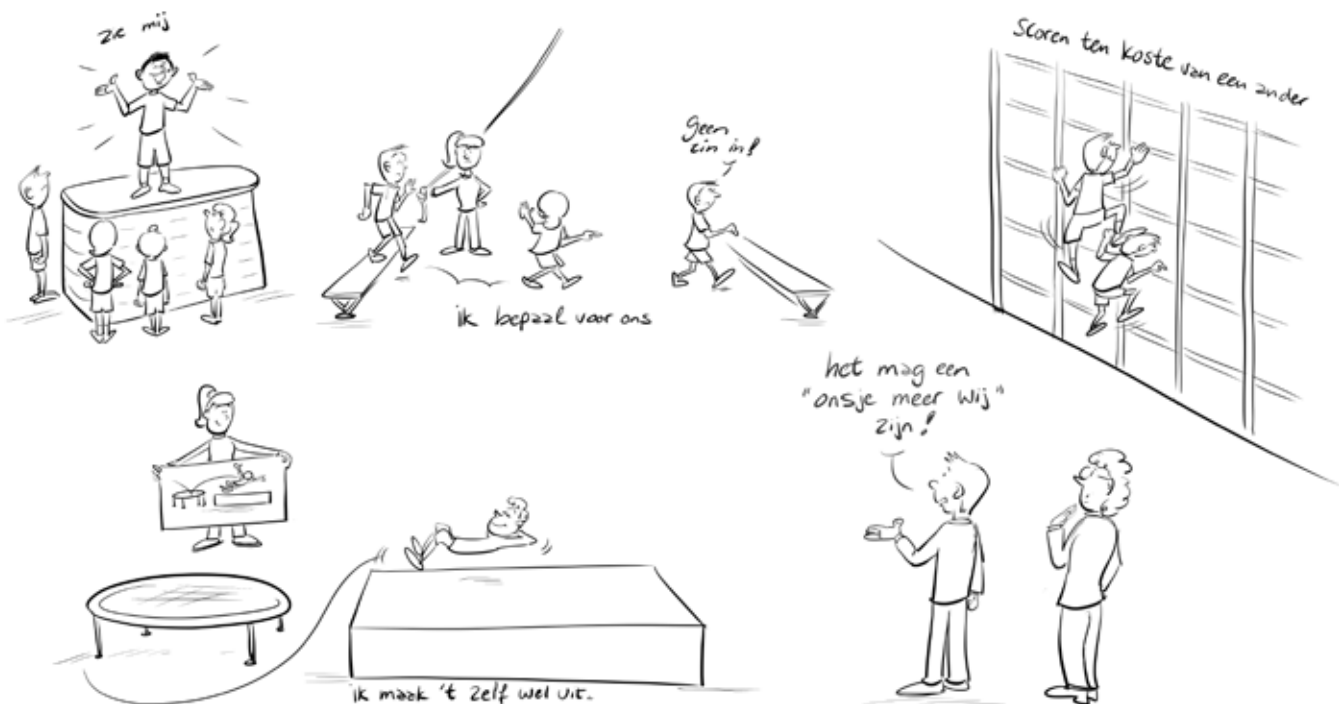
Wij pleiten ervoor om de balans te herstellen tussen enerzijds het gemeenschappelijke belang van de groep, de leraar de school en anderzijds de vrijheid en autonomie van de individuele leerling. Dat is bedoeld om de basis weer in orde te krijgen. School is een plek die bijdraagt aan de optimale balans tussen kwalificatie, socialisatie én persoonsvorming van leerlingen (Biesta, 2019). Om leerlingen te motiveren voor leren is het

Scholen melden dat 'de maatschappij steeds individualistischer wordt'

belangrijk om aandacht te hebben voor relatie, competentie én autonomie (Deci & Ryan, 2000).

Het staat buiten kijf dat de rol en het gezag van de leraar onmisbaar is in het leerproces van jonge mensen (Kirschner & Scheerens, 2021). Goed onderwijs vraagt om een zorgvuldige analyse van alle relevante variabelen om een les F.R.I.S. te maken en een goede balans te vinden tussen de Fysieke omstandigheden, Relatie, Inhoud en Structuur, zie figuur 1 (Oldeboom, 2020).

okunf.nl

Het functioneren in en onderdeel zijn van een groep betekent zoeken naar de juiste balans tussen de verschillende doelen, belangen, behoeftes en wensen van de groepsleden. Dat heeft tot gevolg dat een leerling altijd een deel van zijn/haar vrijheid en autonomie inlevert. Onderdeel zijn van een groep of klas op school betekent als leerling dat je een goede balans moet zien te vinden tussen voor jezelf opkomen, je eigen grenzen bewaken en jezelf kunnen zijn ten opzichte van het rekening houden met medeleerlingen, afstemmen op de anderen, samenwerken, aandacht hebben voor de lesinhoud en -doelen en luisteren naar de leraar. Dit geldt voor elke groep waar je als mens bij hoort. In ruil voor het 'inleveren van een deel van je autonomie' word je onderdeel van de groep en als het goed is leidt het tot 'erbij horen' in de vorm van: aanzien, waardering om wie je bent en wat je kunt, een gevoel van veiligheid en geborgenheid, zelfvertrouwen et cetera. De (sociale) vaardigheden die daarvoor nodig zijn komen in (bijna) elke baan en andere groep van pas en zijn voor een burger in onze multiculturele maatschappij een must. Gezag en autoriteit accepteren en respecteren is daar bij veel groepen onderdeel van.

Dat betekent dat de gezamenlijkheid binnen de klas en school een centraal uitgangspunt moet zijn. Dat begint met de identiteit, missie, visie en het curriculum van de school. Vandaaruit formuleren teams hun gezamenlijke werkwijze. En daar horen eenduidige schoolbrede regels bij. Binnen de gemeenschappelijkheid van de klas, het lerarenteam en de organisatie ontstaat dan in enige mate ruimte voor autonomie voor de leerlingen en professionele autonomie voor de leraar. Dit vraagt integraal leiderschap van de leraar voor de klas, maar ook van de teamleiders, de directeur, de pedagogisch conciërges en het ondersteuningsteam. Zo kan een uitdagend en veilig schoolklimaat ontstaan.

Een veilig en uitdagend schoolklimaat vraagt om een preventieve aanpak én om een curatieve aanpak waarin in gezamenlijkheid naar de dominante

Figuur 1 Het didactisch klaverblad (Oldeboom, 2020)

sociale normen in klassen gekeken wordt, om vervolgens in gezamenlijkheid te bepalen wat de groep nodig heeft en hoe het team dit kan oppakken.

Wat dat concreet in de praktijk betekent is aan een school en haar professionals. Een one size fits all aanpak is er niet. Maar voor ons is duidelijk dat het veel waard is om te leren omgaan met klasgenoten die niet je vrienden zijn, rekening te leren houden met de mening en gevoelens van een ander, wederkerigheid te tonen en empathisch te zijn. Op die manier maak je samen leven en samen leren weer kansrijk. Kortom, het mag wel een 'onsje meer wij' zijn. ●

Dit artikel is een bewerking van het artikel 'Het mag meer ons zijn' (Buro Wijzicht, 2023).

Bronnen

Scan of klik op de QR-code naar de bronnen

bit.ly/3KUUVFG

Contact

ivo@burowijzicht.nl

bruno@burowijzicht.nl

Ivo Dokman, Bruno Oldeboom, Hanneke Visser-van Balen en Roel van Beusekom werken samen bij Buro Wijzicht

Tekening

John Körver

Foto's

Anita Riemersma

Kernwoorden

groepsdynamica, sociale normen, klassenmanagement, na corona